

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Onderzoeksbalans bouwkundig erfgoed. Deel 2: Inventarisatie.

Versie 1 (2008)

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Onderzoeksbilans bouwkundig erfgoed. Deel 2: Inventarisatie.
Versie 1 (2008)

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 226

AUTEURS

Leen Meganck (red.), Elise Hooft, Katrien Verwinnen, met medewerking van Hilde Kennes en Veerle Cherreté

JAAR VAN UITGAVE

2022

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving

Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the
Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Gonda Callaert

OMSLAGILLUSTRATIE

Een inventarismedewerker aan het werk in Hoeilaart

Copyright Onroerend Erfgoed

FOTO'S EN ILLUSTRATIES

Copyright Onroerend Erfgoed

agentschap Onroerend Erfgoed

Havenlaan 88 bus 5

1000 Brussel

T +32 2 553 16 50

info@onroenderfgoed.be

www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.

This work is licensed under the Free Open Data Licence v1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding

4.0 Internationaal-licentie. Bezoek

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution

4.0 International License. To view a copy of this license, visit

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

<https://doi.org/10.55465/SSLH2141>

ISSN 1371-4678

D/2022/3241/235

INHOUD

VOORWOORD (ANNO 2022)

Onmisbaar voor onderzoek naar onroerend erfgoed is een overzicht van het bestaande onderzoek. Daarom lanceerde het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE) – één van de voorlopers van het huidige agentschap Onroerend Erfgoed - in 2008 de website *Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed*. Deze bood een overzicht van de kennis, de hiaten en de onderzoeksvragen over het bouwkundig, landschappelijk en archeologisch erfgoed in Vlaanderen. Deze onderzoeksbalans kwam tot stand in samenwerking met experts verbonden aan universiteiten, hogescholen, wetenschappelijke instellingen, overheidsdiensten en organisaties uit de erfgoedsector. Ook onafhankelijke onderzoekers droegen bij aan de synthese. Samen met de Onderzoeksbalans ontwikkelde het VIOE ook een Bibliografie Onroerend Erfgoed: een online zoekmachine met bibliografische referenties. Omdat de website begin 2022 wordt stopgezet vormt het agentschap Onroerend Erfgoed de Onderzoeksbalans om tot een reeks digitale rapporten. De bijhorende Bibliografie zal online worden ontsloten in de nieuwe Informatiecatalogus Onroerend Erfgoed, die de huidige Bibliotheekcatalogus zal vervangen.

Dit onderzoeksrapport bevat het tweede deel van de Onderzoeksbalans van het Bouwkundig Erfgoed, zoals opgemaakt in 2008. Deze onderzoeksbalans bestond uit drie delen: 1) Architectuurgeschiedenis, 2) Inventarisatie van bouwkundig erfgoed en 3) Monitoring, Conservatie, Restauratie. Daarnaast waren er nog enkele thematische delen, zoals dat over het erfgoed van Wereldoorlog I. We kozen ervoor om de drie delen integraal te behouden en elk als een autonoom onderzoeksrapport te publiceren. Op deze manier blijven deze referentiedocumenten beschikbaar voor iedereen die wil weten wat de stand van zaken was van het onderzoek naar aspecten van het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen in het begin van de eenentwintigste eeuw. De documenten bevatten ook een onmisbare schat aan informatie die kan dienen als startpunt voor nieuw onderzoek. Het derde deel over Monitoring, Conservatie en Restauratie werd in 2011 nog aangevuld met nieuwe teksten. Deze aangevulde versie verschijnt in 2022 als derde deel van de Onderzoeksbalans Bouwkundig Erfgoed (Vernimme N. en Buyle M. (red.), Onderzoeksbalans Bouwkundig erfgoed in Vlaanderen. Deel 3: conservatie-restauratie. Versie 1 (2008-2011), 2022).

De Onderzoeksbalans Inventarisatie van bouwkundig erfgoed is opgebouwd uit zes hoofdstukken. De tekst start met een afbakening en een historiek van het inventariserend onderzoek in Vlaanderen, om vervolgens in te gaan op geografische inventarissen, beeldbanken en het thematisch-typologisch inventariseren. Het laatste hoofdstuk kondigt de digitale Inventaris Onroerend Erfgoed aan die in 2009 online ging. Bij raadpleging van dit document dien je er dus rekening met te houden dat de inhoud van 2008 dateert en niet werd geactualiseerd. De teksten van de website hebben we integraal overgenomen zonder inhoudelijke aanpassingen. Ook voetnoten bleven ongewijzigd. Links naar websites of online-documenten hebben we waar mogelijk wel geactualiseerd. Voor websites die niet langer bestaan werd de link verwijderd.

De Onderzoeksbalans Inventarisatie werd deels herwerkt en uitgebreid in het onderzoeksrapport *Inventariseren van bouwkundig erfgoed in Vlaanderen. Historiek, methodologie, doelstellingen en resultaten* (Hooft E., 2021). Een recente stand van zaken van het waarderend onderzoek in het kader van het beschermingsbeleid vind je in de onderzoeksrapporten *Doelmatigheidsanalyse van het beschermingsinstrumentarium fase 1: de geschiedenis van het beschermen 1931 – 2016* (De Clercq, L. (red.), 2017) en in *Beschermd bouwkundig erfgoed in Vlaanderen. De afbakening van thematische onderzoekspakketten* (Lisson, J. 2021). De Inventaris van het Onroerend Erfgoed evolueerde sinds 2008 steeds verder tot een uitgebreid digitaal kennisinstrument dat ook een volledige databank van het beschermd erfgoed in Vlaanderen bevat (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/>).

Voor een aantal gebouwtypes maakte het agentschap Onroerend Erfgoed in het kader van thematisch onderzoek een meer recente stand van zaken van het bestaande architectuurhistorisch

Referenties van aanvullende thematische onderzoeksrapporten, vrij beschikbaar in de OAR (*open archives repository*) van het agentschap Onroerend Erfgoed

VERNIMME N. 2010: *Omgaan met oorlogserfgoed* [online], <https://oar.onroenderfgoed.be/item/237> (geraadpleegd op 15 december 2021).

1 AFBAKENING VAN HET PROJECT

1.1 DOELSTELLINGEN

In voorliggende tekst wordt gestreefd naar een overzicht van de inventarissen van het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen. Zonder volledigheid te pretenderen, hopen we met dit project een aanzet te kunnen geven voor een centralisatie van beschikbare inventarisgegevens over bouwkundig erfgoed in Vlaanderen.

1.2 DEFINITIES

We willen 'bouwkundig erfgoed' invullen in de ruimste zin van het woord. Wij denken aan gebouwen van alle mogelijke typologieën, gebouwengroepen, complexen, bijhorende interieurs en interieurelementen, infrastructuur, klein erfgoed, straatmeubilair, monumentale beeldhouwwerken enz. Ook het varend erfgoed en de tuinen en parken krijgen onder “bouwkundig erfgoed” een plaats, omdat ze administratief gezien onder deze bevoegdheid vallen.

De term 'inventaris' willen we eveneens zo ruim mogelijk interpreteren. Alle mogelijke geografische of thematisch opgevatte ophijstingen komen aan bod: inventarissen, architectuurgidsen, databanken, beeldbanken, catalogi, oeuvrelijsten van architecten, overzichtsljsten enz. Wij denken niet alleen aan digitale databanken, maar ook aan publicaties die een systematisch overzicht bieden van een segment van het bouwkundig erfgoed. Niet uitgegeven inventarissen zullen vanzelfsprekend ook aan bod komen, zolang die op één of andere manier kunnen geconsulteerd worden.

1.3 AANPAK

Voor de realisatie van dit project werd op verschillende sporen gewerkt. Er werd aan een groep contactpersonen gevraagd om mee te helpen zoeken naar informatie over hun vakgebied of regio. Zo werden de vijf Vlaamse provinciale diensten voor onroerend erfgoed en de Vlaamse erfgoedcellen bevroegd. Daarnaast werd een open oproep tot het aanbrengen van inventarissen gelanceerd via de website van het VIOE en via een aantal erfgoedtijdschriften.¹ Ten slotte werden de belangrijkste wetenschappelijke bibliotheekcatalogi op inventarissen doorzocht. Aan de Universiteit Gent werd in de vakgroep Kunstwetenschappen een steekproef gedaan van de licentiaatsverhandelingen bouwkunst, opnieuw met zeer interessante resultaten.

¹ In de Steigers (West-Vlaanderen), M&L en Heemkunde Vlaanderen.

2 INVENTARISATIE IN VLAANDEREN: EEN HISTORIEK TOT CA. 1960

Dit hoofdstuk is deels gebaseerd op de bijdrage van Suzanne Van Aerschot in het Plaatsnamenregister bij de reeks *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen*.²

Al sinds het ontstaan van de Belgische staat worden ambtenaren belast met inventarisatie van bouwkundig erfgoed. In eerste instantie moest deze inventarisatie de nieuwe staat legitimeren en een eigen identiteit geven. Geïnspireerd door Koning Leopold I stuurt de minister van Binnenlandse Zaken in 1834 Ewen omzendbrief naar de provinciegouverneurs waarin hij hen vraagt een inventaris op te maken van het waardevolle erfgoed: "Je vous prie de vouloir bien m'adresser un catalogue complet et exact des édifices ou monuments de la province, qui méritent de fixer l'attention du gouvernement par leur antiquité, par les souvenirs qu'ils rappellent ou par leur importance sous le rapport de l'art." De respons was erg mager: de gouverneur van Brabant kent bijvoorbeeld in Diest en Tienen geen enkel belangrijk gebouw.

In 1835 wordt de Koninklijke Commissie voor Monumenten opgericht, met een adviserende bevoegdheid. Deze Commissie neemt het initiatief om een klassering op te maken van gebouwen die behouden moeten blijven. Dit is echter niet gekoppeld aan een systematische inventarisatie. Vanaf 1861 wordt het inventariseren van kunstvoorwerpen wel een taak van de Commissie – aanvankelijk met weinig resultaat.

Toch is het Koninklijk Besluit van 23 februari 1861 een keerpunt. De Koninklijke Commissie voor Monumenten wordt opgedragen een algemene inventaris op te stellen van de kunstvoorwerpen of 'antiquités nationales' in openbaar bezit en meer bepaald die welke door hun kunsthistorische en archeologische waarde het behouden waard zijn. Voordien werd meestal het religieuze roerende erfgoed opgenomen; het is pas in een volgende fase dat het openbare, meestal religieuze gebouw dat het herbergt, vermeld wordt en bondig bestudeerd. In de loop van de volgende 100 jaar bleef het uitvoeren van dit K.B. beperkt tot een aantal publicaties dat fasegewijs en over de provincies verspreid tot stand kwamen, telkens op eigen en onvoltooide wijze.³ Ten opzichte van het buitenland betekent dit een aanzienlijke achterstand, die grotendeels te wijten is aan een ontbrekende infrastructuur: de Koninklijke Commissie voor Monumenten en later ook Landschappen (KCML) beschikt niet over de nodige vaste medewerkers; van een officiële monumentendienst is al helemaal geen sprake.

Het duurt tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog voor er concrete inventarisatie-initiatieven genomen worden. De KCML publiceerde in 1914 een lijst met gebouwen, gezichten en landschappen die beschermd dienden te worden. De lijst was bedoeld als basisdocument voor de wederopbouw na de oorlog. Architect Eugène Dhuicque, briefwisselend lid van de KCML, maakte op vraag van de minister van Wetenschappen en Kunsten (d.d. 20 mei 1915) een snelinventaris in niet-bezet België. Hij gaf samen met zijn medewerkers aan de hand van tekeningen en foto's de toestand weer van het verwoeste oorlogsgebied in de Westhoek, een initiatief, gekend als de 'Mission Dhuicque'.⁴

² S.N., 2007. Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005, Brussel: Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed.

³ Voor een overzicht zie Devliegner, L., 1963. De Belgische inventarissen van het Kunstpatrimonium. Bulletin de la commission royale des monuments et des sites Bulletin van de koninklijke commissie voor monumenten en landschappen, 1962-1963, pp.75-81; Devliegner, L., 1965. Beeld van het kunstbezit, inleiding tot een inventarisatie, Brugge: Bestuur voor Monumenten en Landschappen; Devliegner, L., 1982. The inventories of the Belgium Artistic Heritage. Monumentum, 20-21-22, pp.67-76.

⁴ Stynen, H., Charlier, G. & Buellens, A., 1985. Het verwoeste gewest 15/18: Mission Dhuicque, Brugge: Van de Wiele.

////////////////////////////////////

3 GEOGRAFISCH INVENTARISEREN

Het geografisch inventariseren van bouwkundig erfgoed is de oudste vorm van inventariseren. Het is daarbij de bedoeling om van een bepaald gebied de belangrijke, waardevolle gebouwen en sites, ongeacht hun typologie, te inventariseren. Aangezien de opstellers op de hoogte moeten zijn van de kenmerken en eigenschappen van alle bouwtypes en bouwperiodes – wat absoluut niet evident is en enkel mogelijk na jaren ervaring - vergt dit een grote inspanning. Het is evenwel noodzakelijk om een erfgoedbeleid te kunnen voeren, vermits dit beleid altijd geografisch is georganiseerd en uitgevoerd wordt door de administraties van de Vlaamse overheid, de provinciale besturen en de gemeentebesturen.

3.1 BESCHERMD ERFGOED: HET REGISTER VAN DE BESCHERMDE MONUMENTEN, STADS- EN DORPSGEZICHTEN

Een belangrijk soort bouwkundig erfgoed is het beschermd erfgoed. Omdat dit belangrijke juridische consequenties heeft, werd bij decreet vastgelegd dat hier een inventaris of register van moet worden opgemaakt, toegankelijk voor elke burger. (Artikel 10 van het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten). De entiteit Onroerend Erfgoed van het Agentschap Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed, houdt dit register bij. Afschriften moeten berusten bij het agentschap, het provinciebestuur en het gemeentebestuur, elk voor hun ambtsgebied. "Eenieder kan zich op zijn kosten uittreksels uit het register doen verstrekken". Deze registers bevatten ondertussen ca. 12.000 monumenten en ca. 2000 stads- en dorpsgezichten.

3.1.1 Beschermingsbesluiten en inhoudelijke dossiers (opgelet: anno 2022 is de situatie sterk gewijzigd!)

Toevoeging van de redactie anno 2022: Ondertussen zijn alle beschermingsbesluiten online raadpleegbaar op <https://besluiten.onroerenderfgoed.be/> ". Ze zijn op zeer diverse parameters doorzoekbaar.

Situatie anno 2008: In het Agentschap Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed wordt centraal in Brussel het originele beschermingsbesluit bijgehouden, met handtekening van de minister. Afschriften worden bewaard in de provinciale cellen van het Agentschap (Brugge, Gent, Hasselt, Leuven en Antwerpen). Bij deze administraties kunnen de inhoudelijke dossiers van de beschermingen, de afbakening op kadasterkaart en het beschikbare fotomateriaal op aanvraag geconsulteerd worden.

3.1.2 Databank beschermd erfgoed (opgelet: anno 2022 is de situatie sterk gewijzigd!)

Toevoeging van de redactie anno 2022: Ondertussen is alle beschermd erfgoed opgenomen als "aanduidingsobject" in de Inventaris Onroerend Erfgoed, doorzoekbaar via <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/zoeken>

Situatie anno 2008: De administratieve gegevens over beschermingsdossiers (eigenaars, kadastrale gegevens, gegevens openbaar onderzoek, koppeling met premies enz.) werden vanaf 1995 bijgehouden op een interne, niet publiek toegankelijke databank 'Melanie'. Een publiek toegankelijk, maar inhoudelijk zeer beperkte databank van het beschermd erfgoed is beschikbaar op de website. In de databank van het beschermd erfgoed vindt u een actueel overzicht van voorlopig en definitief beschermde monumenten, landschappen, stads- en dorpsgezichten en archeologische monumenten en sites in het Vlaams Gewest. De databank kan geografisch, chronologisch en typografisch

doorzocht worden. Er is ook een databank die de voorlopige beschermingen bijhoudt. Grote hiaten in deze databank zijn het ontbrekende fotomateriaal, gebrek aan actuele adressen of kadastrumnummers en het ontbreken van tekstmateriaal. Enkel dossiernummer, procedurele data en een korte typering "naam" van het beschermde object worden meegegeven. Met deze info dient de onderzoeker zich tot de administratie te richten, waar meer informatie uit de interne databank of de papieren dossiers kan opgevraagd worden.

In mei 2008 is het VIOE gestart met de synchronisatie van de databank van de inventaris van het bouwkundig erfgoed en de databank van de beschermingen. In de databank van de inventaris wordt bij elk opgenomen item aangeduid of dit al dan niet beschermd is. Het nummer van het beschermingsdossier wordt ingevoerd en de link met de online databank beschermingen wordt gemaakt. Tevens wordt nagegaan of er in de databank van de inventaris beschermde monumenten ontbreken, iets wat zeker een feit is voor de zgn. jonge monumenten.

3.1.3 GIS-laag beschermd erfgoed (opgelet: anno 2022 is de situatie sterk gewijzigd!)

Toevoeging van de redactie anno 2022: Ondertussen is alle beschermd erfgoed online terug te vinden via het Geoportaal: <https://geo.onroenderfgoed.be>

Situatie anno 2008: In 2007 werd het project rond het georefereren van het beschermd erfgoed op een aparte GIS-laag afgewerkt. Dit is onontbeerlijk om een efficiënt vergunningsbeleid van de lokale overheden en om een makkelijke dossierbehandeling bij het Agentschap R-O mogelijk te maken. Alle monumenten, stads- en dorpsgezichten, landschappen en archeologische sites werden met polygonen op een kadasterkaart uitgetekend. Dit project werd uitgevoerd in een samenwerking tussen het Agentschap R-O Onroerend Erfgoed en het VIOE. De afgewerkte GIS-laag werd ter beschikking gesteld op de beleidserver, zodat het Agentschap R-O deze gegevens kan consulteren. Tot nog toe is deze laag echter nog niet publiek toegankelijk. De laag die via AGIV beschikbaar is, is zeer sterk verouderd.

In veel gemeenten of steden heeft men een eigen, lokale GIS-laag van het beschermd erfgoed ontworpen, omdat de centrale GIS-laag vooralsnog niet publiek toegankelijk is. Dit is bijvoorbeeld het geval in Gent, Antwerpen of Knokke-Heist.

3.1.4 Publicatiereeksen van de provinciale besturen

Om te voldoen aan hun plicht om een register van het beschermd erfgoed bij te houden, kozen drie van de vijf provinciebesturen ervoor om een publicatiereeks te maken. In Limburg en Vlaams-Brabant nam men dit initiatief niet. In de drie andere provincies heeft men publicaties gemaakt waarin het materiaal geografisch wordt gepresenteerd in verschillende boekdelen. De beschermingen na het jaar van publicatie worden telkens in jaaroverzichten gepubliceerd. De kwaliteit van deze publicaties is dat ze beeldmateriaal voorzien en dat voor elk object een korte historische schets en een bibliografie bestaat, vaak gebaseerd op het beschermingsdossier. Dit is informatie die elders niet (makkelijk) toegankelijk is.

In Oost-Vlaanderen werd van 1975 tot 1990 een overzicht gemaakt van de beschermingen in het "Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen".¹¹ Deze informatie werd daarna ook

¹¹ Een aantal voorbeelden zijn Devos, P., 1975. Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen 1975, Gent: Provincie Oost-Vlaanderen; Devos, P. & Joos, B., 1976. Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen 1976, Gent: Provinciebestuur Oost-Vlaanderen; Devos, P. & Joos, B., 1979. Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen 1979, Gent: Provinciebestuur Oost-Vlaanderen; Devos, P. e.a., 1983. Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen 1983, Gent: Provinciebestuur Oost-Vlaanderen; Devos, P., De Kegel, A. & Robijns, L., 1984. Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen 1984, Gent: Provinciebestuur Oost-Vlaanderen; Devos, P., De Kegel, A. & Robijns, L., 1986. Kultureel

historische monumenten, één van de meest kostbare erfenissen van de Europese cultuurgeschiedenis".¹⁶ Een beschermende overzichtsinventaris moet hiervoor het noodzakelijke basismateriaal aanbrengen. Omdat die bestemd is voor de betrokken overheden - niet alleen monumentencommissies, maar evenzeer stedenbouwkundige en technische diensten - en voor de te sensibiliseren bevolking, lijkt een vernieuwende formule wenselijk, ook in de presentatie. Bedoeling is: "een lijst op te stellen van de gebouwen en groepen van gebouwen, die dienen bewaard te worden, omdat zij een uiterst waardevol cultuurbezit vormen, waarvan het verlies in elk opzicht zeer betreutswaardig zou zijn; ten tweede: de lezer een beknopte gids verschaffen voor het architecturale patrimonium van onze dorpen en steden; ten derde: een - opzettelijk onvolledig - ontwerp van wetenschappelijke inventaris voorleggen.

Het arrondissement Leuven, voltooid in 1967 met drukproeven in 1969, maar met vertraging gepubliceerd in het Nederlands en in het Frans in 1971, fungeert als pilootstudie. Klassiek in de publicatie in boekvorm is de topografische behandeling waarbij de gemeenten vanzelfsprekend in alfabetische volgorde behandeld worden, met verwijzing van gehuchten en andere plaatsnamen naar de gemeente in kwestie. De interne indeling naar bouwtype, die op internationaal niveau en hier te lande door de KCML werd gevolgd, wordt ook hier, met enige kleine wijzigingen, toegepast. Vernieuwend is de gewild aantrekkelijke publicatie, die bedoeld is om zowel specialisten, geïnteresseerden als het grote publiek te bereiken. De bondige beschrijvingen en de (voor die tijd) talrijke zwart-witfoto's en plannen in het boekblok dragen hiertoe bij. De naar type en stijl ingekleurde stadsplattegronden en dito arrondissementskaart lokaliseren de aparte gebouwen, ensembles en concentraties, terwijl de kleurenplaten de materialen, vormen en omgeving overtuigend visualiseren. De oplage (tweemaal 5000 exemplaren) leek een waagstuk, maar raakte uitverkocht en werd later aangevuld.

¹⁶ Van Mechelen, F., 1971. Ten Geleide. Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen in opdracht van het Ministerie Van Nederlandse Cultuur. Inventaris van het Cultuurbezit in Vlaanderen. Architectuur/ Deel I. Provincie Brabant. Arrondissement Leuven, 1971, p.7.

Aanvankelijk blijft het arrondissement het studiegebied voor onderzoek en uitgave, wat leidt tot bijvoorbeeld drie in alfabetische volgorde der gemeenten gesplitste delen voor het arrondissement Antwerpen (1985). Vanaf 1987-1988 wordt, om praktische redenen en zorg om samenhang, overgeschakeld op een kanton of groep van aanverwante kantons, uitgebracht in aparte delen. De hoofdbekommernis blijft het streven naar een overzicht en vergelijkingsmogelijkheden voor een gebied dat de gemeentegrenzen overschrijdt. De algemene inleidingen blijven het verband aangeven tussen bouwkundig erfgoed en de geografische, landschappelijke en historische en stedenbouwkundige omgeving en haar evolutie en belichten het typerende streekeigen bouwen met zoals gebruikelijk een verwijzing naar de goed bewaarde voorbeelden en hun afbeelding in het boekblok. De uitgebreide documentatie blijft gestoffeerd met grond- en situatieplannen, doorsneden, een representatieve selectie van zwart-wit foto's, ook van bouwaanvragen- en kleurenopnamen. Sinds 1976 vult een fotoregister met alle opgetekende items het geheel aan in het nawerk. Tot 1985 telt het register 20 kleine foto's per pagina; nadien wordt, voor een meer duidelijke identificatie dit aantal herleid tot 12 ietwat grotere opnamen.

Inventarisatie is duidelijk een dynamisch proces dat niet enkel onderhevig is aan de evoluerende interpretatie van het bouwkundig erfgoed, maar dat het ook in zekere zin mee bepaalt. Een inventarisatie heeft immers naast een vaststellende functie een ontdekkende functie. Gaandeweg werden naargelang het studiegebied niet enkel wederopbouwarchitectuur, kust- en interbellumarchitectuur en recenter werk, maar ook militair en funerair erfgoed en voor zover mogelijk, privé-interieurs onderzocht. Deze nieuwe invalshoeken nuanceren en verzwaren uiteraard het veldwerk, het bijkomende onderzoek en de publicaties. Contacten met lokale kringen en specialisten en het groeiende aantal publicaties ter zake hebben samen met de steeds grotere nood aan precieze informatie in de loop der jaren de overzichtsinventaris opgetild tot een intermediair niveau dat zowel binnen als buiten de administratie tegemoet komt aan de gestelde vereisten.

Er zijn wel een aantal knelpunten binnen deze reeks, die eigen zijn aan een dergelijk grootschalig, langlopend inventarisatieproject.

Een tweede, en veel belangrijker knelpunt, vloeit voort uit de lange historie van de reeks. Op veertig jaar tijd zijn de principes en selectiecriteria enorm geëvolueerd, waardoor er grote verschillen bestaan tussen de oudste en de nieuwere delen. Terwijl voor de eerste twee boekdelen de gebouwen ouder moesten zijn dan ca. 1850, geldt voor de latere delen geen tijdslimiet meer. Ook nieuwere typologieën als industrieel erfgoed en eenvoudige woningen worden maar gaandeweg in de reeks opgenomen. Voor de oudste delen ontbreekt eveneens het onderzoek van archief- en literatuurgegevens en wordt het per provincie sowieso anders aangepakt.

De grootste problemen gelden vanzelfsprekend voor de oudste twee delen, die de provincie Vlaams-Brabant omvatten. Deze boekdelen zijn van zeer groot belang, omdat ze het pionierswerk in de inventarisatie bevatten en omdat ze de methodologie hebben ontwikkeld en toegepast. Het gebrek aan fotomateriaal voor elk gebouw, het ontbreken van een bibliografie en van archiefonderzoek, de opgelegde tijdslimiet van 1850 en het ontbreken van nieuwere typologieën zoals industrieel erfgoed en architectura minor maakt een herinventarisatie van dit gebied echter broodnodig. In 2000 is men dan ook begonnen met de herinventarisatie van de provincie, een project dat tot nog toe voor vier gemeenten gegevens opleverde die publiek toegankelijk zijn. Deze inventarisdelen zijn niet meer te koop.

Toevoeging van de redactie anno 2022: Ondertussen is alle geïnventariseerd erfgoed opgenomen als "erfgoedobject" in de Inventaris Onroerend Erfgoed, doorzoekbaar via <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/> of via het Geoportaal <https://geo.onroerenderfgoed.be>

¹⁸ S.N., 2007. Plaatsnamenregister bij de reeks Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur 1971-2005, Brussel: Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed.

De inventarisatie van bouwkundig erfgoed wordt vanaf 2003 één van de kerntaken van het nieuw opgerichte Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE). In samenspraak met het agentschap R-O, werkt het VIOE aan het beheer en de optimalisatie van de databank terwijl R-O de geografische inventarisatie in Oost- en West-Vlaanderen afwerkt.

Toevoeging van de redactie anno 2022: Ondertussen is alle geïnventariseerd erfgoed opgenomen als “erfgoedobject” in de Inventaris Onroerend Erfgoed, doorzoekbaar via <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/> of via het Geoportaal <https://geo.onroerenderfgoed.be>. Aan veel van de hieronder geschetste knelpunten werd tegemoet gekomen.

Een meerwaarde aan de databankstructuur is dat er gemakkelijk gezocht kan worden via het zoekformulier. Dit is geografisch opgevat en bevat tevens de mogelijkheid om een vrije zoekterm in te vullen, dat in alle beschikbare teksten zal gezocht worden. Knelpunten hierbij zijn de sterk verouderde adresgegevens en het ontbreken van de mogelijkheid om typologisch te zoeken. Het probleem van de verouderde adressen wordt op dit moment opgelost door een grootschalig actualisatieproject van alle adres- en statusgegevens (gesloopt/bewaard). Deze actualisatie is een vereiste om de officiële vaststelling van de inventaris mogelijk te maken, zodat deze effectief als beleidsinstrument kan worden gebruikt. Dit is onder meer noodzakelijk om de uitvoering mogelijk te maken van een aantal bepalingen in de wetgeving van het beleidsdomein ruimtelijke planning.

Een direct gevolg van het letterlijk inscannen van de teksten uit de boeken is de beperkte leesbaarheid in de databank van sommige bibliografische nota's die bij de gebouwen horen. In de boekdelen werd gewerkt met de verwijzing "o.c.", voor de al eerder genoemde werken. Omdat alle teksten in de databank uit hun boekverband zijn gerukt, kan de databankgebruiker niet te weten komen over welk boek het gaat. Dit zal in 2009 handmatig opgelost worden door inventarismedewerkers van het VIOE.

Bij elke tekst in de databank werd een fotoveld voorzien. Tot nog toe zijn er echter zeer weinig foto's voorzien op de databank. Vanaf 2000 worden voor de inventarissen van West-Vlaanderen, die in gemeentebundels uitgegeven worden, digitale foto's geleverd. Dit geldt ook voor de vier opnieuw geïnventariseerde Vlaams-Brabantse gemeenten. In het kader van de actualisatie begon het VIOE

In de boeken van Bouwen door de Eeuwen heen in Vlaanderen werd beschermd erfgoed telkens met een asterisk aangeduid. Deze aanduiding werd in de databank jammer genoeg niet voorzien. Het VIOE werkt momenteel wel aan de volledige synchronisatie tussen de databank van de beschermingen en van de inventaris: bij elk item in de inventaris wordt opgezocht in welk beschermingsdossier het eventueel vervat is. Beschermden monumenten die niet in de inventaris zijn opgenomen, worden aan de databank toegevoegd. Dit is onder meer het geval voor recente architectuur of voor eind-19de-eeuwse gebouwen in Vlaams-Brabant. Dit is meteen de eerste realisatie binnen het project om de inventarisdatabank te linken met externe databanken.

Toevoeging van de redactie anno 2022: Ondertussen is alle geïnventariseerd erfgoed doorzoekbaar via het Geoportaal <https://geo.onroerenderfgoed.be>.

3.4 EXTERNE, GEOGRAFISCH AANGEPAKTE INVENTARISSEN

Hieronder volgt een (niet-exhaustief) overzicht van bestaande, lokale inventarisprojecten die van een geografische afbakening vertrekken en die daarbinnen een overzicht bieden van alle waardevolle bouwkundige erfgoed. Een belangrijke bron van informatie voor het opstellen van deze lijst was het verslagboek van de VCM-ontmoetingsdag rond niet-beschermd bouwkundig erfgoed.¹⁹

¹⁹ Adriaenssens, I., 2002. Niet-beschermd waardevol erfgoed, verslagboek negende VCM-ontmoetingsdag. Brugge 23 maart 2002 Ontmoetingsdag. Brugge 23 maart 2002e ed., Antwerpen: VCM.

"Koksijde, een bewogen architectuurgeschiedenis".²² Het boek is opgevat als een chronologisch overzicht van de architectuurgeschiedenis van Koksijde. Het bevat een ruime selectie van de waardevolle gebouwen in Koksijde, gebaseerd op de informatie uit het inventarisproject. Het is een toegankelijke publicatie, die de geschiedenis van de oorspronkelijke kerkdorpen Koksijde, Oostduinkerke en Wulpen en hun uitbouw tot bloeiende badplaatsen toelicht aan de hand van honderden foto's, prentkaarten en plannetjes. Daarbij ligt de nadruk vooral op de talrijke vakantiewoningen die de gemeente rijk is. Naast de goed uitgewerkte architectuurhistorische informatie biedt het boek verhalen en anekdotes van bewoners of omwonenden, dit om tegemoet te komen aan de wens van het gemeentebestuur om de publicatie voor een ruim publiek aantrekkelijk te maken.

Voor de stad **Brugge** is een ontzettend interessante en vooruitstrevende [website huizenonderzoek](#) voorhanden. Deze site behandelt de stad Brugge en biedt een inventaris beschermde monumenten, een inventaris van standbeelden en beeldhouwwerken en van cinemazalen. Er kan gezocht worden op kaart (tot perceelsniveau) en op adres. Interessant is dat naast de tekstuele informatiefiche voor heel wat percelen de link bestaat met hetzelfde perceel op historisch kaartmateriaal. Dit is een zeer sterke benadering naar wetenschappelijk onderzoek toe.

In de provincie Antwerpen maakten verschillende gemeenten een inventarisatie van het bouwkundig erfgoed uit in functie van het vergunningsbeleid: **Niel** gaf opdracht aan een studiebureau om dit uit te voeren (in functie van BPA/RUP), de gemeente **Schoten** inventariseerde de villawijken Schotenhof en Koningshof, Ranst besteedde de herinventarisatie van Bouwen door de Eeuwen heen uit. In **Oud-Deurne** werd een inventaris opgemaakt waar o.m. interessante noodwoningen aan het licht kwamen. De **Stad Antwerpen** gaf opdracht tot inventarisatie van de wijk Sint-Mariaburg (Ekeren) in functie van een RUP.²³ Hetzelfde zal gebeuren voor (een deel van) de binnenstad.

Het Sint-Lukasarchief maakte herinventarisaties van de reeks Bouwen door de Eeuwen heen voor **Wemmel, Heuveland, Halle en Kortenberg**. Voor **Knokke-Heist** maakte het archief een "inventarisatie van het bouwkundig erfgoed in de villawijk Prins Karellaan te Knokke-Zoute." (Knokke was toen nog niet geïnventariseerd binnen de Bouwen-reeks).²⁴

Verscheidende gemeenten of hun heemkundige kringen maakten werk van het inventariseren van 19de- en 20ste-eeuws bouwkundig erfgoed binnen hun gemeente. Voorbeelden zijn **Kalmthout, Brasschaat, Deurne, Mortsels, Nijlen, Wilrijk, Nieuwpoort, De Panne**. Deze gegevens werden uitgewerkt in wandelgidsen of publicaties bij Roularta.²⁵

Geert Vanthuyne (Gemeente De Panne) werkt aan een doctoraatsverhandeling omtrent **architectuur aan de Westkust**. Voorlopig is deze informatie nog niet beschikbaar.

De dienst Monumentenzorg van de stad **Mechelen** is zeer actief op het vlak van inventarisatie. Samen met "Restauratie en integratie in Mechelen" (RIM) werkten ze wandelingen uit rond historisch erfgoed in de stad.

²² Willems, S., 2006. Koksijde, een bewogen architectuurgeschiedenis. Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Koksijde.

²³ Havermans, A.-M., 2007. Wie zaait zal maaien. Antwerpia en Sint-Mariaburg, Antwerpen: Provinciebestuur Antwerpen.

²⁴ Van Santvoort, L. e.a., 1995. Cottage-Plages. Knokke-Zoute, Wijk Prins Karellaan. SLA - Tijdschrift van het Sint-Lukasarchief, 1995(3), pp.1-28.

²⁵ Van Uytfaangh, W. & Cassauwers, H., 2001. Wandelen door Wilrijk, interbellum architectuur, Antwerpen: Antwerpen, district Wilrijk; Goffin, G. e.a., 1998. Modern Bouwen in Mortsel, 1920-1940, Zellik: Roularta Books; Geysens, G. e.a., 1993. Modern bouwen in Brasschaat, 1920-1940, Zellik: Roularta Books, De Standaard; Van Cauteren, R., 2000. Een eeuw architectuur in Kalmthout, Kalmthout: Cultuurrad Kalmthout; De Bont, Y., 1995. 100 jaar wonen in Turnhout: architectuur van 1895 tot 1995, Zellik: Roularta Books.

In **Tielt, Torhout en Beernem** had men in de gemeente voor het verschijnen van de gegevens van Bouwen door de Eeuwen Heen een eigen inventaris ter beschikking, die verwerkt is in Bouwen.

3.4.3 Heemkundige kringen²⁶

De heemkundige kring van de Antwerpse polder vzw en de vzw Poldermuseum **Lillo-Fort** stelden een brochure samen onder de titel wandelen in Lillo-Fort en het Poldermuseum met aandacht voor het beschermd en niet-beschermd waardevol erfgoed in Lillo-Fort.

Heemkundige Kring De Vlierbes maakte in september 2001 een lijst van niet-beschermden
 waardevolle gebouwen in **Beerse** en **Vlimmeren** (Antwerpen). Deze lijst was gebaseerd op Bouwen
 door de Eeuwen Heen in Vlaanderen en vulde de gegevens daarvan aan.

De gemeente **Zonhoven** (Limburg) besteedt aandacht aan niet-beschermde waardevol erfgoed door de uitgave van de Kleine Gids voor Zonhoven, waarin een overzicht geboden wordt van beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten en landschappen, van waardevolle gebouwen, gedenktekens, kunstwerken, enz. Alle gebouwen uit deze gids kregen een herkenningsteken.

De heemkundige kring van **Mortsel** geeft in hun tijdschrift regelmatig overzichten van landhuizen, villa's en herbergen. Ze werken al twintig jaar rond deze thema's.

3.4.4 Kwaliteiten en knelpunten

Een absoluut voordeel van een lokaal opgevatte inventaris is de grote kennis van het eigen erfgoed. Daardoor wordt veel vaker het historische of socio-culturele belang van het erfgoed duidelijk.

Een minpunt van deze projecten is de vaak beperkte ontsluiting. De publicaties zijn vaak enkel lokaal gekend en beschikbaar. Slechts in enkele gevallen biedt een website een publieke databank aan. Een duidelijk voorbeeld is de zeer uitgebreide reeks brochures die opgemaakt werd voor de verschillende Open Monumentendagen. Daar staat vaak nieuwe onderzoeksinformatie in die nergens anders gepubliceerd werd. Deze brochures zijn echter vaak enkel in de lokale bibliotheken beschikbaar en worden dus niet genoeg gebruikt.

²⁶ Voor alle verwijzingen en meer uitleg: Adriaenssens, I., 2002. Niet-beschermd waardevol erfgoed, verslagboek negende VCM-ontmoetingsdag. Brugge 23 maart 2002. Antwerpen: VCM.

4 BEELDBANKEN

Een type inventarissen dat heel vaak geografisch werkt, zijn de beeldbanken. Door de websitevorm zijn de gegevens voor elke onderzoeker toegankelijk. Talrijke lokale overheden, wetenschappelijke instellingen of erfgoedverenigingen bezitten een enorme schat aan iconografisch beeldmateriaal, dat recent werd gedigitaliseerd en beschikbaar gesteld via een beeldbank. Dit materiaal is bij de opmaak van nieuwe inventarissen zeer interessant als basis. De [beeldbank van het VIOE](#) is een recent voorbeeld. Een overzicht van deze beeldbanken wordt gemaakt door het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed (faro). Onder digitale collecties krijg je een overzicht van de bestaande beeldbanken en interessante links.

Belangrijke initiatieven rond digitaliseren van waardevol beeldmateriaal werden ontwikkeld door de Universiteitsbibliotheek Gent:

- “[Recollecting landscapes](#)”: deze website herbergt een fotocollectie van huizen en gebouwen in gans België. De foto's dateren van rond 1900 en ze werden ooit door het KIK (Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium) aan UGent geschonken waar ze nu een nieuw leven krijgen. De collectie is toegankelijk via een kaartje van België en via namen of postnummers van gemeenten.
- de digitalisering van de [topografische collectie van de Universiteit Gent](#). Met meer dan 40.000 historische postkaarten, foto's, knipsels en gravures van steden, gebouwen, landschappen, monumenten en kunstwerken in België uit het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw biedt de topografische collectie een unieke blik op het culturele bouwpatrimonium van België.

Een steeds wisselende, virtuele verzameling postkaarten kan worden geconsulteerd op deze [commerciële veilingssite](#). Het gaat hier niet om een beeldbank, maar om een tijdelijke collectie, die beschikbaar is zolang deze te koop wordt aangeboden.

Talrijke heemkundige kringen bezitten uitgebreide postkaarten- en fotocollecties.

- Een voorbeeld is Turninum Volksmuseum Deurne vzw, dat een collectie van ca. 10.000 foto's en postkaarten verzamelde over Deurne. Ze willen dit uitbouwen als deel van een documentatiecentrum. De papieren collectie is geordend per onderwerp en bevat krantenartikels, nota's, plans, foto's (analoog en digitaal). De collectie is ter plaatse te raadplegen (Koraalplaats 2, Deurne – contact: F. Van Visschel). De digitalisering van de collectie is al voor een derde gerealiseerd.
- De provincie Antwerpen werkte een belangrijke publicatie uit die dergelijke collecties met beeldmateriaal of beeldbanken in het bezit van erfgoedhouders aan het licht kan brengen: repertorium van lokale erfgoedhouders in de provincie Antwerpen, waarbij de collecties van de verenigingen opgesomd en toegelicht worden.²⁷

²⁷ Geuens, K., Vanhoutte, P. & Van Nijverseel, D., 2006. Verborgene schatten Repertorium van lokale erfgoedhouders in de provincie Antwerpen, Antwerpen: Bestendige deputatie van de provincieraad.

architectuurgeschiedenis van de onderzoekbalans, wordt per periode een overzicht gegeven van de belangrijkste basiswerken.

5.1.1.2 Kruisen en kapellen

De inventarissen van Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen besteden van bij de start van de reeks aandacht aan dit type klein religieus erfgoed. De kruisen en kapellen met voldoende erfgoedwaarde worden als apart item opgenomen. Andere worden vaak in de straatinleiding vermeld.

Kruisen en kapellen vormen een populair onderwerp bij talrijke erfgoedverenigingen, heemkundige kringen en lokale overheden. Er werden voor heel wat gemeenten inventarissen, wandel- en fietsgidsen gemaakt rond dit religieus erfgoed. De lijst met publicaties omtrent inventarisprojecten van kapellen is schier eindeloos. De inventarismedewerkers van Bouwen door de Eeuwen heen consulteren de plaatselijke werken zoveel mogelijk, de bibliografische referenties zijn grotendeels in Bouwen verzameld en werden zoveel mogelijk opgenomen in de bibliografie van de onderzoeksbalans. De informatie die in deze inventarissen werd verzameld, bevat vaak de ontstaansgeschiedenis en belicht ook immateriële, devotionele facetten. Architectuurhistorische informatie is vaak minder prioritair. Meerdere eindverhandelingen nemen de inventarisatie van kapellen als uitgangspunt en werken de gegevens bouw- en kunsthistorisch verder uit.

Op de website van FARO is een pdf te downloaden van een tekst van Henri Vannoppen uit 2002 waarin een mooie stand van zaken, gekoppeld aan een uitgebreide bibliografie betreffende omgaan met kapellen als erfgoed wordt gegeven. Hierbij een samenvatting uit deze nota:

Jan Van den Broeck schreef een reeks artikelen langs de kapellen van Antwerpen in het driemaandelijkse tijdschrift van het Verbond voor Heemkunde, Gouw Antwerpen.³¹ In Oost-Vlaanderen maakte Lut Bavay in 1981 haar licentiaatverhandeling over Kapellen en Kruisen te Mere.³² Die werd in 1982 door de Heemkundige Kring van Erpe-Mere uitgegeven. A. Van Oostveldt maakte een inventaris op van de kapellen in Vlaams-Brabant in drie boeken: Het Hageland aan Maria³³, Het Pajottenland aan Maria³⁴ en Midden-Brabant aan Maria³⁵. In 1974 begon Eigen Schoon en De Brabander met een actie rond kapellen en kruisen. Men wou zoveel mogelijk foto's verzamelen rond de devotieoorden. Valeer Wouters maakte een boek rond Hageland en Vlaams-Brabants Haspengouw.³⁶ A. Roeck vulde dit aan met het artikel 'Kerken en kapellen in Midden-Brabant anno 1999', dat verscheen in Volkskunde.³⁷ Ook in Aarschot werden de kapelletjes geïnventariseerd.³⁸ De heemkundige kring Andreas Masius publiceerde in 1983 het boek Kapellen en Kruisen te Lennik. De Stichting Monumenten- en Landschapszorg, de ABB-Verzekeringen, de Landelijke Gilden en VTB-VAB kwamen in 1993 met het project De Kapelletjesbaan naar voren en dit op initiatief van Luc Devliegheer. De bedoeling was de kapel op te waarderen als sociaal verankerd lokaal cultuurhistorisch erfgoed. Deze tijdelijke actie duurde tot 1997. Ca. 8000 kapelletjes werden door vrijwilligers geïnventariseerd, 43 dossiers voor restauraties werden goedgekeurd. In Vlaams-Brabant was er het project 'Kapelletjes' met als leidraad 50 basisvragen, waarin alle aspecten van de

³¹ Van den Broeck, J., S.D. Langs de kapellen van Antwerpen. Verbond voor de Heemkunde - Gouw Antwerpen, s.d., s.p.

³² Bavay, L., 1981. Kapellen en kruisen te Mere. Historische en kunsthistorische bijdrage tot de volksdevotie (2 delen). Gent: Universiteit Gent.

³³ Van Oostveldt, A., 1954. Het Hageland aan Maria, s.l.

³⁴ Van Oostveldt, A., 1973. Het Pajottenland aan Maria, s.l.

³⁵ Van Oostveldt, A., 1975. Midden-Brabant aan Maria, s.l.

³⁶ Wouters, V., 1998. *Legendarisch en vroom Hageland. Van vermaard bedevaartsoord tot eenvoudige veldkapel in Hageland en Vlaams-Brabant Haspengouw*. Leuven: IGO Leuven.

³⁷ Roeck, A., 1999. Kerken en kapellen in Midden-Brabant anno 1999. *Volkskunde*, 4, pp.389-420.

³⁸ Vanlommel, D. e.a., 1998. De kleine huisjes van Aarschot, Aarschot: Commissie voor Monumentenzorg Aarschot.

Om deze zeer omvangrijke, waardevolle, maar verspreide en vaak niet (goed) ontsloten inventarisinformatie van lokale initiatiefnemers te homogeniseren en een centralisatie mogelijk te maken, ontwikkelt VCM een inventarisfiche voor kruisen en kapellen.

5.1.1.3 KADOC

5.1.1.4 IGO Leuven

Voor andere provincies werden ook al grootschalige inventarisprojecten van kapellen en kruisen gedaan. Bij het Verbond voor Heemkunde werd voor de provincie Antwerpen in 1997 door H. Geybels een synthesesewerk gemaakt op basis van de beschikbare, door heemkundige kringen samengestelde, literatuur. Behalve met een boek, werd het project 'Langs deze weg zet gene voet...De kapellen van de provincie Antwerpen' afgesloten met een rondreizende tentoonstelling

belicht.³⁹

hele devotiebasis bestrijken.

maken heeft de auteur de kapellen ingedeeld naar de bouwvorm.

samen brengt.⁴⁰

5.1.1.5 Roerend religieus erfgoed

besteed.

die ter plaatse geverifieerd wordt en, indien beschikbaar, aangevuld met gepubliceerde gegevens.

5.1.1.6 Koninklijk Instituut voor Kunstpatrimonium (KIK)

Bouwen door de Eeuwen heen.

monumenten en kunstvoorwerpen van voor 1840, zowel burgerlijke als kerkelijke gebouwen, musea,

Museum Laakdal vzw.

⁴⁰ Van Vlierberghe, J., 1938. De kapellen in het Waasland - Zwiindrecht, Sint-Niklaas.

Dankzij lokale wetenschappelijke medewerkers en fotografen wordt de inventaris na de oorlog uitgebreid. In 1948 wordt de ACL opgericht. In 1957 wordt het ACL het KIK. Om de verzameling te vervolledigen koopt men ook fondsen aan bij andere instellingen of bij privé-fotografen. Deze fondsen, waarvan sommigen tot in de 19de eeuw teruggaan, zijn erg waardevol omdat ze een vaak verdwenen toestand oproepen van een landschap, het aspect van een gemeente of een gebouw.

Er worden door het KIK ook zendingen naar het buitenland ondernomen om belangrijke Belgische kunstwerken te fotograferen of om de restauratie van in België bewaarde werken te documenteren. Vanaf 1990 worden voor de fotografische inventaris ook kleurenopnamen gemaakt. Vanaf 2000 maakt het KIK digitale opnamen. Op dit moment bestaat de collectie uit meer dan 900.000 zwart-wit- en kleurenfoto's waarvan het gros op deze [fototheek](#) te consulteren valt. De oudste documenten dateren van het einde van de 19de eeuw. Dit fonds wordt voortdurend aangevuld dankzij fotografische zendingen en door het documenteren van restauraties, uitgevoerd op het KIK.

Het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur vzw (anno 2022: [Parcum](#)) werd in 1997 opgericht met als doel de instandhouding en de valorisatie van het waardevolle culturele erfgoed van de kerkelijke instellingen in Vlaanderen. Eveneens wil het centrum de hedendaagse religieuze kunst en cultuur in al haar uitingsvormen bevorderen.

Een hoofdtak van het centrum is de kloostergemeenschappen bijstaan bij het behoud en beheer van hun erfgoed. Het centrum ontwikkelt onder meer belangrijke initiatieven op het vlak van de inventarisatie van het roerend kerkelijk kunst- en cultuurpatrimonium van deze instellingen. Op verzoek van de betrokken religieuze gemeenschap kan het centrum het materiële beheer van de collectie in een goed uitgerust depot overnemen.

Bij het zoeken in de databank krijgt men niet de volledige objectfiches te zien, maar een beperkte selectie van de registratievelden bedoeld voor het grote publiek. Voor het raadplegen van de volledige gegevens op de CRKC-databank werden verschillende toegangsniveaus of gebruikersgroepen aangemaakt. Indien gewenst kunnen onderzoekers, eigenaars, collectiebeheerders met een log in en paswoord meer lees- en/of schrijfrechten aanvragen ..., de uitgebreide fiches kunnen bekeken worden naargelang de toegekende rechten.

5.1.1.8 Provincie Antwerpen

Knelpunten zijn de onvolledigheid van de inventarissen: ze zijn grotendeels door niet-gevormde vrijwilligers opgemaakt, de inventarissen zijn onderhevig aan modeverschijnselen en daardoor selectief, beschrijvingen zijn vaak ondermaats, beeldmateriaal ontbreekt vaak.

5.1.2 Woningen

De [vzw Ar-Tur](#), een Turnhoutse architectuurvereniging maakt met een subsidie van de Vlaamse Gemeenschap (Cultuur) een inventaris op van de hedendaagse architectuur in de regio Turnhout.

De vriendenkring van de stadsgidsen van Blankenberge maken sinds 2001 een inventaris op van [art nouveau-architectuur in Blankenberge](#) en spitsen zich daarbij toe op tegels en smeedwerk. De inventaris bevat ca. 90 items en heeft als bedoeling dit erfgoed te promoten en te laten beschermen. Een gelijkaardige inventarisatie werd opgemaakt voor het interbellumerfgoed en bevat 86 items. Door de wandelbrochures van beide thema's komen toeristen in aanraking met het patrimonium, verkrijgbaar bij het VVV-kantoor van Blankenberge en bij Alberta Vanasbroek. Kwaliteiten van deze brochures zijn de sensibiliserende functie: ze worden erg veel verkocht, ook aan toeristen. Nadeel is de beperkte beschikbaarheid van de gegevens en de soms beperkte wetenschappelijke informatie en beeldmateriaal.

Het thema Wonen van Open Monumentendag 2007 bracht heel wat lokale initiatieven tot stand. Veel brochures geven een overzicht van waardevolle woningen binnen een provincie of gemeente. Een heel mooi voorbeeld is "Van tuinwijk tot hoogbouw. Woonwijken in Waregem, 1922-1977", uitgaande van een inventarisatie van de woonwijken.⁴¹

5.1.3 Kastelen en landhuizen

De twee boekdelen van het Groot Kastelenboek van België gelden nog steeds als basisbron voor deze typologie, maar zijn dringend aan actualisatie toe, vooral wat betreft 19de-eeuwse of jongere kasteeldomeinen.⁴² Een gelijkaardige publicatie is Van kasteel tot kasteel, een grootschalige, tiendelige reeks van Paul Arren.⁴³ In deze inventaris worden nagenoeg alle kastelen en landhuizen opgenomen, maar de publicatie spitst zich vooral toe op heraldiek en familiegeschiedenis. Er wordt een bondige historiek gegeven bij elk kasteel, bouwkundige gegevens ontbreken echter bijna altijd. Talrijke eindverhandelingen en lokale publicaties nemen een stuk inventarisatie van kastelen en landhuizen in hun streek op zich. Vaak is daar zeer waardevolle bouwkundige informatie uit te halen.

⁴³ Arren, P., 1985. Van Kasteel naar kasteel - deel 1, Kapellen; Arren, P., 1987. Van Kasteel naar kasteel - deel 2, Kapellen; Arren, P., 1989. Van Kasteel naar kasteel - deel 3, Kapellen; Arren, P., 1991. Van Kasteel naar kasteel - deel 4, Kapellen; Arren, P., 1993. Van Kasteel naar kasteel - deel 5, Kapellen; Arren, P., 1995. Van Kasteel naar kasteel - deel 6, Kapellen; Arren, P., 1997. Van Kasteel naar kasteel - deel 7, Kapellen; Arren, P., 1999. Van Kasteel naar kasteel - deel 8, Kapellen; Arren, P., 2001. Van Kasteel naar kasteel - deel 9, Kapellen; Arren, P., 2003. Van Kasteel naar kasteel - deel 10, Kapellen; Arren, P., 2005. Van Kasteel naar kasteel - deel 11, Kapellen.

De doelstellingen van de inventaris zijn: Het onderzoek en/of de bescherming mogelijk maken door historische documentatie samen te brengen, vergelijkingsmateriaal leveren als ondersteuning bij de handleiding van het restaureren/bouwen van een bakoven (hoe ziet een bakoven in jouw buurt er uit ?) en het publiek sensibiliseren: interactiviteit in de hand werken door vrijetijdsbesteding te bieden en geïnteresseerden te helpen. Positief is dat de inventaris door het publiek zelf wordt aangevuld en verbeterd. Door de grote interesse groeit de inventaris daadwerkelijk en wordt hij opgevolgd. Omdat bakovens als "verplicht" uitgangspunt zijn gesteld, is het in te vullen formulier laagdrempelig gebleven. Men kan er desgewenst bijkomende informatie aan toevoegen. Er is ten slotte veel beeldmateriaal beschikbaar. Er zijn een aantal hiaten: doordat de inventaris door het publiek wordt aangevuld, is de inventaris niet systematisch aangepakt, niet volledig en niet altijd wetenschappelijk.

- ### 5.1.5 Militair erfgoed en oorlogserfgoed

- [Simon Stevin -Vlaams Vestingbouwkundig Centrum - vzw](#) houdt zich al jaren bezig met vestingbouwkundig erfgoed. Hun wetenschappelijk onderbouwde projecten en publicaties zijn terug te vinden op hun website. De vzw werkt als basis voor al deze publicaties al jaren

⁵¹ D'Hooge, A.M., 1978. De bergschuren in de Vlaamse noordzeepolders, een bijdrage tot de studie van de West-Vlaamse landelijke bouwkunst. Gent: Universiteit Gent.

aan verschillende inventarisprojecten. Ze kampen echter met het probleem dat deze informatie niet gedigitaliseerd is. Een eerste inventaris is die van vestingbouw, een tweede van forten en schansen, een derde van linies (incl. bunkerstellingen), een vierde van kunstverdediging en ten slotte een vijfde rond het IJzerfront en de Ieperboog van de Eerste Wereldoorlog. Deze vereniging staat bekend voor zijn gespecialiseerd advies aan de inventaristeams van de Vlaamse Gemeenschap en voor zijn input voor beschermingsdossiers omtrent dit erfgoed. Zij bezitten een enorme hoeveelheid inventarismateriaal dat niet gepubliceerd werd.

- Een belangrijke inventaris van de provincie West-Vlaanderen is die van de oorlogsgedenktekens.⁵² Dit is een zeer gedetailleerde, wetenschappelijke en volledig van foto's voorziene publicatie.
- het Regionaal Landschap Dijleland vzw is bezig met inventarisatie van bunkers (vnl. KW-linie) en met ijs- en groentekelders. De bedoeling is om een prioriteitenlijst op te stellen van welke objecten in aanmerking komen voor een opwaardering.⁵³
- Het VIOE cofinancierde een aantal onderzoeksprojecten rond de Eerste Wereldoorlog. Het eerste project betreft een samenwerkingsovereenkomst met de provincie West-Vlaanderen voor een inventarisatieproject van materiële relictten van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek. De provincie West-Vlaanderen selecteert twee onderzoekers, die een analyse maken van publicaties, inventarisfiches etc. Zij voeren daarnaast aanvullend terreinonderzoek uit. Het gehele inventarisatieproject kadert in een rechtstreekse vraag van het kabinet van Grembergen dat de relictten van als werelderfgoed wenste te laten erkennen en in het vijfjarenproject 'De Westhoek: oorlog en vrede' van de provincie West-Vlaanderen. Minister Van Mechelen zet dit project verder onder de noemer "Inventarisatie 1914-2014".

De externe studie “Sensibilisatie i.v.m. oorlogserfgoed in de Westhoek” was een project dat in de periode 2003-2005 voortbouwde op de samenwerking tussen het Vlaams Gewest en de provincie West-Vlaanderen m.b.t. de creatie van een snelinventaris van de nog aanwezige relictten van de Eerste Wereldoorlog langsheen de frontlijn en het niet-bezette gebied in West-Vlaanderen.^[54] In het belang van de vrijwaring van het via de inventaris in kaart gebrachte oorlogserfgoed worden sensibiliserende acties uitgewerkt met betrekking tot het beheer, behoud en onderhoud van dit erfgoed. De studie omvatte 3 luiken: de medewerking aan de overzichtspublicatie “De laatste getuige. Het oorlogslandschap van de Westhoek”⁵⁴ van uitgeverij Lannoo, de begeleiding van de integratie van de inventaris over oorlogsrelictten in de online databank inventaris Bouwkundig erfgoed op Vlaams niveau en de redactie van een ‘vademecum’ voor lokale overheden over de omgang met oorlogserfgoed (publicatie voorzien in 2009).

5.1.6 Industrieel erfgoed

In het hoofdstuk van de inventarissen kunnen we ook de subcategorie van de inventarissen van het industrieel erfgoed plaatsen. Voor een verdere precisering van de stand van het onderzoek van het industrieel erfgoed verwijzen we naar de gelijknamige subcategorie in het hoofdstuk bouwkundig erfgoed.

⁵² Jacobs, M., 1995. Zij, die vielen als helden.. Cultuurhistorische analyse van de oorlogsgedenktekens van de twee wereldoorlogen in West-Vlaanderen, Brugge: Provincie West-Vlaanderen.

⁵³ Contactpersoon Koen Berwaerts.

⁵⁴ Chielsens, P., Dendooven, D. & Decoodt, H., 2006. De laatste getuige. Het landschap van Wereldoorlog I in Vlaanderen, Tiel: Lannoo.

Over het algemeen zijn er voor het specifieke onderdeel van het industrieel onroerend erfgoed nog maar weinig inventarissen beschikbaar. Een eerste inventaris kwam er in 1986 met de publicatie van *Industriële Archeologie in België* door Patrick Viaene, met bijdragen van René De Herdt. De publicatie omvat het volledige land en behandelt alle typologieën. Jammer is dat de beschrijvingen erg kort zijn en dat er niet voor alles beeldmateriaal voorzien is. Hoewel deze informatie ondertussen verouderd is, is het nog steeds de enige inventaris die zo gebiedsdekkend en algemeen is.⁵⁵

Vele moleninventarissen werden opgesteld door Herman Holemans en uitgegeven door de studiekering 'Ons Molenheem'.⁵⁷ Deze vaak regionale inventarissen willen een aanzet geven tot onderzoek, maar zijn vaak geen uitgebreide inventarissen en bevatten weinig informatie. Vaak gaat het om volgende gegevens: molennaam, waterloop, oprichtingsdatum, aard van de molen, kadastrummer, plaatsaanduiding in de gemeente,...met weinig aandacht voor het technische aspect van de molens.

Voor andere deelthema's binnen het industriële erfgoed zijn de inventarissen veel schaarser. Een aantal werken is zeer bruikbaar, omdat ze een volledig en zeer gespecialiseerd overzicht bieden van de typologie in Vlaanderen of zelfs België en dus gebruikt kunnen worden als basis voor een gespecialiseerd beleid. Wij denken aan de 'Stationsarchitectuur in België'¹⁵⁸ en 'Watertorens in

⁵⁸ De Bot, H., 2002. Stationsarchitectuur in België - deel I. 1835-1914, Turnhout: Brepols; De Bot, H., 2003. Stationsarchitectuur in België - deel II, Turnhout: Brepols.

inventaris.⁶³ Voor het Meetjesland werd een gelijkaardige inventarisatie opgevat door de provincie Oost-Vlaanderen in 2002.⁶⁴

5.1.7.2 Cinemazalen

De databank '[huizenonderzoekbrugge](#)' biedt eveneens een inventaris van cinemazalen. Er kan gezocht worden op kaart (tot perceelsniveau) en op adres. Interessant is dat naast de tekstuele informatiefiche ook voor heel wat percelen de link bestaat met hetzelfde perceel op historisch kaartmateriaal. Dit is een zeer sterke benadering wat wetenschappelijk onderzoek betreft. Aan de Universiteit Gent werd een zeer interessante eindverhandeling gemaakt betreffende cinemazalen in Antwerpen, uitgaande van een inventarisatie.⁶⁵ Deze thesis bevat veel meer wetenschappelijke gegevens dan de publicatie die onlangs omtrent dit onderwerp uitgekomen is.⁶⁶

5.1.8 Materialen en technieken

5.1.8.1 Tegels en keramiek

Mario Baeck is de specialist op het vlak van tegels in Vlaanderen. Hij maakte een wetenschappelijke inventaris van Belgische tegelrealisatie in situ. Deze inventarisatie resulteerde tevens in een selectie van het meest waardevolle erfgoed van dit type. Concreet beoogt Baeck een registratie en toewijzing aan fabrikanten van keramische tegelpanelen en/of bouwaardewerk vervaardigd door Belgische en buitenlandse fabrieken in exterieurs en waar mogelijk ook in betekenisvolle interieurs uit de periode 1840-1940. De doelstelling is een overzicht te krijgen van de concrete verspreiding van realisaties op dit gebied, naar buitenlandse voorbeelden als de "[Tile Gazetteer – A Guide tot British Tile and Architectural Ceramics Locations](#)" of de "[In-situ betegelingen in Nederland](#)". De inventaris is opgebouwd op eigen steekproefsgewijze plaatsbezoeken in 19de-eeuwse stadsuitbreidingsgebieden, deels gestuurd door de beschrijvingen uit Bouwen door de Eeuwen Heen en door toevalsvondsten bij stadswandelingen en plaatsbezoeken in dorpen en gemeenten. Het geheel werd opgebouwd sinds 1994, sommige realisaties zijn ondertussen gesloopt. De inventaris is als een Word-document opgevat en is voorlopig enkel voor eigen gebruik beschikbaar. In talrijke publicaties is de inventarisatie al verwerkt. De fiches zijn alfabetisch geordend per gemeente.

Kwaliteit van deze inventaris is de specifieke wetenschappelijke kennis waardoor voor het eerst ongesigneerde ensembles met zekerheid toegewezen zijn aan een fabriek, wat interessante conclusies oplevert.

Knelpunt is de noodgedwongen onvolledigheid. Toch levert deze inventarisatie geregeld aanvullingen op qua niet in Bouwen door de Eeuwen heen geregistreerd materiaal.

In de reeks Bouwen door de Eeuwen heen worden de meeste tegeltableaus opgenomen. Mario Baeck meldt echter volgende belangrijke tekortkomingen, die dankzij zijn inventarisatie opgelost kunnen worden: De vermelding van tegelrealisaties over de diverse delen van Bouwen is niet consequent gebeurd, noch wat de vermelding, noch wat de gehanteerde terminologie betreft. Voor bepaalde regio's (zeker Vlaams-Brabant) ontbreken dan ook waardevolle realisaties. Waar ze wel geregistreerd zijn, zijn ze niet gemakkelijk terug te vinden door een gebrek aan eenduidig gehanteerde terminologie. In de teksten worden betegelingen met verschillende, soms foute of te

⁶³ Van Havermaet, A., 2006. De muziekkiosk. Haar ontstaansgeschiedenis en bestaan in de provincie West-Vlaanderen. Gent: Universiteit Gent.

⁶⁴ Pieteraerens, M., 2002. Muziekkiosken in het Meetjesland, Gent.

⁶⁵ Van Handehove, C., 2002. Antwerpen Kinemastad. Gent: Universiteit Gent.

⁶⁶ Heirman, F., 2006. Het paleis om de hoek: een eeuw cinema in Antwerpen, Antwerpen: BMP.

een beperkt aantal voorbeelden bewaard bleven. De belangrijkste concentratie bevindt zich in de streek van Poperinge, maar ook in de regio rond Kortrijk en de Schelde worden nog enkele restanten aangetroffen. Deze publicatie wil de West-Vlaamse vakwerkbouw onder de aandacht brengen. Aan de hand van opmetingsschetsen en foto's wordt de historische bouwwijze van woningen en van hoevegebouwen verduidelijkt. Naast bewaarde West-Vlaamse voorbeelden zijn enkele gebouwen opgenomen die naar openluchtmusea werden overgebracht, constructies die in de loop van de laatste decennia verdwenen en enkele vergelijkbare huizen uit Oost-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen. Deze publicatie behoort bij de reeks 'Provinciale Erfgoedgidsen' en werd in 2006 uitgegeven. Een uitgebreidere lijst inventarisfiches is beschikbaar op het provinciebestuur bij Johan Vansteenkiste.⁷⁰

Voor de gemeente Herentals werd een inventaris opgemaakt van de gietijzerconstructies van de firma Van Aerschot.⁷¹

De oeuwrelijsten van architecten zijn inventarissen van gebouwen die vaak aan de basis liggen van een monografische studie van een bepaalde architect. Wij denken aan de studies rond Renaat Braem (in voorbereiding door Jo Braeken) en Huib Hoste⁷², die aan de basis lagen van nieuwe inzichten omtrent deze architecten.

5.2 BEELDEN EN STRAATMEUBILAIR

- Voor de stad Brugge kan terug gerefereerd worden naar het [geoloket van de website Huizenonderzoek Brugge](#). Er kan gezocht worden op kaart (tot perceelsniveau) en op adres. Interessant is dat naast de tekstuele informatiefiche voor heel wat percelen de link bestaat met hetzelfde perceel op historisch kaartmateriaal. Dit is een zeer sterke benadering wat wetenschappelijk onderzoek betreft.
- De Win publiceerde in 2006 een volledige wetenschappelijke inventaris van de schandpalen in België.⁷³ Een zeer bruikbare, degelijke wetenschappelijke bron.

⁷⁰ Vansteenkiste, J., 2005. Vakwerkbouw in West-Vlaanderen, Brugge.

⁷² Verdonck, A., 2006. De zoektocht van Huib Hoste (1881-1957) naar de nieuwe betekenis van kleur in de architectuur: modernistische kleurinterventies versus hedendaagse restauratiestrategieën. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.

5.3 FUNERAIR ERFGOED

In Bouwen door de Eeuwen heen is het funerair erfgoed voornamelijk aanwezig bij de beschrijving van de (omgeving van) kerken, nl. bij de beschrijving van de kerkhoven met hun belangrijkste grafmonumenten. Recentere begraafplaatsen hebben in de jongere boekdelen ook hun plaats, afhankelijk van de aanwezigheid van waardevolle grafmonumenten zoals bijv. Oostende. Er is echter geen systematische, gelijkmatige inventarisatie gebeurd van dit type erfgoed.

Sinds januari 2004 is er een nieuw decreet op de begraafplaatsen en de lijkbezorging dat de federale wetgeving moet vervangen. Deze materie valt onder Binnenlands Bestuur, een bevoegdheid van minister Marino Keulen. Het Besluit van de Vlaamse Regering van 14 mei 2004 tot organisatie, inrichting en beheer van begraafplaatsen en crematoria⁷⁶, treft in hoofdstuk VIII een regeling betreffende graven met lokaal historisch belang. Steden en gemeenten worden verplicht een lijst op te maken met te bewaren erfgoed, waarvoor zij de zorg gedurende 50 jaar op zich nemen. Wanneer de lokale besturen aan deze verplichting verzaken, kan de Vlaamse overheid, bijvoorbeeld op vraag van een lokale vereniging, de lijst goedkeuren. Om erfgoedverenigingen te helpen bij het opstellen van een kwalitatieve lijst, heeft VCM samen met Epitaaf vzw een [basis-inventarisatiefiche](#) ontwikkeld. Artikel 18 van het decreet vraagt dat "Een afschrift van de bekrachtigde lijst met plan wordt bezorgd aan de Vlaamse minister, bevoegd voor de monumenten en de landschappen." Het is tot nog toe niet duidelijk hoe deze informatie zal gecentraliseerd worden. De VCM-inventarisfiche werd door verschillende gemeenten al opgevraagd en werd door Prof. Linda Van Santvoort (UGent) ondertussen vereenvoudigd. De gegevens kunnen verzameld worden in een Access databank die door VCM en Epitaaf ter beschikking gesteld wordt.

De opmaak van inventarissen van funerair erfgoed kent al een lange geschiedenis. Een belangrijke actor is de [vzw Epitaaf](#), die als een van hun belangrijkste doelstellingen heeft : het inventariseren van kerkhoven, begraafplaatsen en grafmonumenten met historisch, cultureel, urbanistisch, sociaal, architectonisch of thanatologisch belang.

Een algemeen probleem in België is het ontbreken van centraal verzamelde gegevens over de identiteit van **oorlogsslachtoffers en soldaten** die begraven liggen op de oorlogskerkhoven van de gemeentelijke begraafplaatsen.

Voor een vollediger overzicht kan men bij de vzw terecht; wij belichten hier enkele databanken en publicaties die recent gemaakt werden. Voor een aantal gemeenten werd ondertussen het initiatief genomen om een inventaris op te maken. Een overzicht van deze gemeenten is er niet. Centralisatie van de gegevens zou interessant zijn vanuit wetenschappelijk oogpunt.

- Ann Bulcke maakte in 2003 een inventaris van de begraafplaatsen van Kortemark, Handzame, Zarren en Werken.
- Een gelijkaardig project liep in Koksijde, Oostduinkerke en Wulpen: de publicatie van Evy Van de Voorde zal in november 2008 voorgesteld worden.
- De heemkundige kring 't Zwin rechteroever maakte in 2006 een inventaris van de [begraafplaatsen van de gemeente Damme op](#).
- Voor de stedelijke begraafplaatsen in Antwerpen vond een uitgebreide inventarisatie plaats. De website over de Antwerpse begraafplaatsen is een privé-initiatief. In de eerste plaats is het de bedoeling om de begraafplaats [Schoonselhof](#), niet voor niets het Antwerpse Père Lachaise genoemd, bij een zo breed mogelijk publiek bekend te maken. Dit kan door het aanbieden van algemene rondleidingen op deze 84 hectare grote dodenakker of, voor we

⁷⁶ B.S. 28 juni 2004.

in

-

////////////////////////////////////

- "De Westerbegraafplaats van Gent" geeft een beeld van de enorme rijkdom aan grafvormen op dit 'Geuzenkerkhof'. De voorgeschiedenis vertelt hoe de Westerbegraafplaats niet alleen ontworpen werd als rustplaats voor alle doden, maar ook als wandelplaats voor de levenden en terecht een 'jardin des morts' werd genoemd. De verschillende grafvormen worden ingedeeld in enkele grote groepen: baldakijnen, minitempels als grafkapellen, tempelportieken, deurportieken, beelden als graftekens en graven als reclameborden. In een volgend deel bespreekt men de uitzonderlijke openheid van deze begraafplaats voor alle gezindten, zowel katholieken als vrijmetselaars en vrijzinnigen werden er te rusten gelegd. Ten slotte wordt er een bloemlezing gegeven van enkele merkwaardige graven.⁷⁸

Orgels worden in de mate van het mogelijke vermeld in Bouwen door de Eeuwen heen in Vlaanderen, zij het met informatie die gebaseerd is op bestaande literatuur en op de hieronder genoemde orgelinventarissen. Klokken worden niet opgenomen in Bouwen door de Eeuwen heen.

Knelpunten zijn de inhoudelijke hiaten van de eerste boekdelen, die minder diepgaand werden aangepakt en dus toe zijn aan actualisatie. De inventarisatie is ook nog niet gebiedsdekkend voor Vlaanderen. Het veldwerk gebeurde voor nagenoeg het volledige grondgebied, de publicatie ervan vergt echter nog redactioneel werk voor wat betreft de technische onderzoeken. De ontsluiting gebeurt met publicaties, aangepakt per arrondissement.⁷⁹ Enkel het laatste deel is nog

⁷⁹ Potvlieghe, G., 1974. Het historisch orgel in Vlaanderen - deel I - provincie Oost-Vlaanderen, Brussel; Fauconnier, A. & Roose, P., 1975. Het historisch orgel in Vlaanderen - deel IIA - Provincie Brabant - arrondissement Halle-Vilvoorde, Brussel; Fauconnier, A. & Roose, P., 1977. Het historisch orgel in Vlaanderen - deel IIB - Provincie Brabant - arrondissement Leuven, Brussel; Fauconnier, A. & Roose, P., 1983. Het historisch orgel in Vlaanderen - deel IIIA - Provincie Antwerpen -

5.4.2 Inventaris van luidklokken in torens van publieke gebouwen

Deze inventaris is maar een schriftelijke enquête: er is geen veldwerk verricht door deskundigen. Omdat niet alle aangeschrevenen hebben geantwoord, is deze inventarisatie sowieso onvolledig. De kwaliteit van de antwoorden is zeer ongelijk, naargelang de kennis en de inzet van de respondent. Wellicht is een deel van de invulfiches verloren gegaan.

Er is geen personeel of budget om deze formulieren te ontsluiten. In bijzondere gevallen kunnen ze ingekeken en gekopieerd worden (enkel op aanvraag).

⁸⁰ Voor meer informatie over het aantal geïnventariseerde orgels Fauconnier, A. & Roose, P., 1991. *Orgels van Vlaanderen*, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap - Bestuur Monumenten en Landschappen.

5.5 TUINEN EN PARKEN

5.5.1 Stand van zaken

Stand van zaken inventarisatie tuinen en parken.

Chris De Maegd schreef in M&L een artikel over de stand van zaken en het belang van het lopende inventarisatieproject van historische tuinen en parken in Vlaanderen.⁸¹ De voorliggende tekst is uit deze bijdrage overgenomen, met dank aan de auteur. In de reeks Bouwen door de Eeuwen Heen worden de gebouwen niet systematisch gekaderd in hun omgeving van erven, tuinen, parken, hagen enz. Zeker in de oudste delen ontbreekt dit element helemaal. Pas sedert het Charter van Firenze van 1982 is er internationale erkenning van het belang van tuinen. In navolging van Wallonië werd in 1994 in Vlaanderen de inventarisatie gestart van dit onroerend erfgoed. Een belangrijke doelstelling van de auteurs was om via de inventaris niet-ingewijden te leren kijken met de ogen van een inventaris. Die moet het object analyseren, er de essentie van onderstrepen en het evalueren. Dat proces helpt bij het beheren van erfgoed vanuit de juiste historische reflex. De inventarisatie gebeurde eerst uitsluitend in Limburg, sedert 1997 nagevolgd in Vlaams-Brabant. Ondertussen beslaat de "Inventaris Historische Tuinen en Parken" toch al een goed deel van deze beide provincies.

Voor Limburg gebeurden het onderzoek en de publicatie volgens dezelfde administratieve indeling (arrondissementen en kantons) als voor de reeks Bouwen door de Eeuwen heen; in Wallonië werd dit systeem ook gevolgd. Sint-Truiden en vier landelijke gemeenten op de grens met Brabant zijn het onderwerp van het eerste Limburgse deel. De stad Hasselt en de twaalf overige gemeenten maken het tweede deel uit. Het derde deel wordt gevormd door de stad Borgloon en vier naburige gemeenten. Samen vormen ze het kanton Borgloon in het arrondissement Tongeren. De inventarisatie van Bilzen en Hoeselt (kieskanton Bilzen) is achter de rug; voor Hoeselt is de redactie al beëindigd, voor Bilzen bijna. De tuininventaris van Voeren staat nu op het programma; Tongeren en

⁸¹ De Maegd, C., 2008. Tuinen inventariseren: nodig, nuttig, boeiend, leerrijk. Monumenten en Landschappen, 27(2), pp.55-74.

In de Bouwen-reeks beslaan de Vlaams-Brabantse arrondissementen Leuven en Halle-Vilvoorde elk maar één boekdeel. Het zijn de twee allereerste inventarissen in de reeks en ze moeten beschouwd worden als pilootprojecten om de methodologie te ontwikkelen en uit te testen. Een aantal criteria zijn ondertussen sterk verouderd, zoals het gegeven dat enkel het bouwkundig erfgoed van voor 1830 behandeld werd. De tuininventaris is veel uitgebreider, immers in de 19de en begin 20ste eeuw werden veel nieuwe kastelen en voorstedelijke villa's en woningen van dorpsnotabelen gebouwd. Het onderzoek gebeurde dispaaraat: een beheerdossier voor een landschap of een beschermings-aanvraag was dikwijls de aanleiding om een onderzoek van een gemeente te starten. De inventaris van Vlaams-Brabant wordt dus niet per arrondissement, niet per kanton gepubliceerd en evenmin gegroepeerd rond een stad. De provincie zal uiteindelijk zeven boekdelen beslaan; het vijfde deel dat in 2008 wordt gedrukt, sluit aan bij het eerste deel van de provincie Limburg. De redactie van het zesde deel met Kampenhout, Kraainem, Machelen, Steenokkerzeel, Vilvoorde, Wezembeek-Oppem, Zaventem en Zemst is voltooid en de uitgave is eind 2008 zo goed als persklaar. Van een zevende deel dat Affligem, Asse, Grimbergen, Kapelle-op-den-Bos, Londerzeel, Meise, Merchtem, Opwijk en Wemmel zal omvatten zal de redactie tegen einde 2008 rond zijn. Maar de gemeenten Beersel, Bertem, Drogenbos, Halle, Herent, Hoeilaart, Huldenberg, Kortenberg, Leuven, Linkebeek, Overijse, Sint-Genesius-Rode en Tervuren blijven voorlopig zonder inventaris, al zijn een aantal teksten wel al beschikbaar.

De particulariteiten van de onderzochte streek bepalen vanzelfsprekend de inhoud van elke inventaris, maar de persoonlijke interesse van de inventarissen schemert in elk deel door. Zo weegt de dendrochronologie in de Vlaams-Brabantse inventaris zwaarder door. In de Limburgse boeken is er meer aandacht voor hagen, hekken, muren, boerentuintjes en erven.

De inventarissen zijn allemaal gedocumenteerd met historische kaarten, oude prentkaarten, plannen, gravures, tekeningen, aquarellen, oude en recente foto's. Alle opgenomen objecten zijn per gemeente gelokaliseerd op de recente stafkaart met schaal 1/50.000. In de inleiding worden de doelstelling, het onderzochte gebied, de definitie van de gebruikte termen, de onderzoeksprocedure en de gebruikte bronnen voorgesteld.

De opgenomen objecten worden beschreven en getypeerd en van de belangrijkste tuinen en parken wordt het ontstaan gesitueerd en de evolutie tot vandaag gevolgd. Een synthese gaat elke tekst vooraf en de vertalingen daarvan in het Frans en Engels werden achteraan verzameld. Het personenregister en de synthetiserende tabel met het typologisch overzicht, een overzicht volgens de oorsprong van de opgenomen objecten en een overzicht van hun belangrijkste kwaliteiten en kenmerken moeten verder onderzoek stimuleren en het formuleren van conclusies vergemakkelijken. Deze kunnen invloed hebben op het beleid en de dagelijkse zorg voor het patrimonium.

De inventarissen van historische tuinen en parken bewijzen hun nut op velerlei gebied. Ze zijn nodig bij de adviesverlening in de zorgende omgang met landschappen, parken en dorpsgezichten, ze zijn de basis voor het onderzoek naar eventuele beschermingen en zijn er het referentiekader voor. Ze worden geraadpleegd voor het cultuurhistorische aspect bij de afbakening van ankerplaatsen en voor het schrijven van de verantwoording daarvoor. Bovendien zijn ze een niet te onderschatten steun in het overleg over aangelegenheden waar de belangen van natuurverdedigers in conflict komen met

sterkte-zwakteanalyse formuleren de onderzoekers aanbevelingen. Op de website 'het abc van de volkstuin' kunnen de studieresultaten gedownload worden. Er is ook een publicatie aan verbonden.⁸⁴

5.6 VAREND ERFGOED

Varend erfgoed wordt niet opgenomen binnen de inventarisreeks Bouwen door de Eeuwen heen. Voor Oostende werden wél een aantal boten opgenomen in de straatinleidingen.

Het VIOE maakt een aparte, gespecialiseerde inventaris van varend erfgoed. De doelstelling is de wetenschappelijke vaststelling van de inventaris van het varend erfgoed ten behoeve van het beleid. Men wil een basis voor het bepalen van de waarden, zoals vernoemd in het decreet op het beschermen van het varend erfgoed.

Het belang van deze inventaris ligt in de nieuwe benadering van het begrip erfgoedwaarde op vlak van varend erfgoed. De knelpunten van de inventaris zijn de beperkte bronvermelding en de beperkte wetenschappelijkheid van de bestaande literatuur en van het beschikbare onderzoek. De inventaris bestaat uit een negentigtal relictten; de inventarisfiches zijn digitaal beschikbaar, er zijn digitale foto's voorzien. Contactpersoon in het VIOE is Tom Lenaerts.

⁸⁴ S.N., 2007. Volkstuinen in Vlaanderen, Leuven-Gent: Davidsfonds, KADOC en Provincie Oost-Vlaanderen.

Opgelet: anno 2022 is de situatie sterk gewijzigd!

Op 27 mei 2009 stelde het VIOE de website inventaris.vioe.be voor. Met deze site wil het instituut zijn inventarissen via een centrale plek digitaal ter beschikking stellen. De grootste inventaris die momenteel wordt aangeboden is die van het Bouwkundig Erfgoed in Vlaanderen. In tegenstelling tot de oude inventariswebsite bevat deze alle verzamelde info uit de actualisatie van de adres- en statusgegevens. Door de aanvulling met thematisch-typologische zoekmogelijkheden is de vernieuwde inventaris ook gebruiksvriendelijker en beter doorzoekbaar.

Gaandeweg zullen meer inventarissen aan de site worden toegevoegd. Zo kan nu reeds de inventaris van wereldoorlog(erfgoed) in de Westhoek geraadpleegd worden. De inventaris van orgels zal geïntegreerd worden in de databank van de Inventaris Bouwkundig Erfgoed. En ook de inventarissen van het archeologisch erfgoed en van het landschappelijk erfgoed zullen op termijn een plek vinden in de digitale inventaris. Het doel is om alle digitaal beschikbare inventarissen via één gemeenschappelijke weg aan te bieden.